

ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA)

www.ketab.ir

مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی
۴۳۴



مرکز چاپ و انتشارات

قیمت کتاب ریال ۱۵۰



ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA)

گردآوری و تألیف دکتر هادی ویسی و دکتر احمد رضوانفر

ویراسته شوکت صابری

حروفچین: علیرضا رفیعی

طراح جلد: آرمان خرمک

ناظر چاپ: صفر ممیزاد

شمارگان: ۳۰۰۰

قیمت: ۱۵۰۰۰ ریال

ناشر: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی

کلیه حقوق تا پنج سال از تاریخ انتشار این کتاب محفوظ است.

ویسی، هادی

ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA): مبانی، رفتارها و تکنیک‌ها و کاربردها/ گردآوری و تألیف هادی ویسی، احمد رضوانفر. - تهران: دانشگاه شهید بهشتی، مرکز چاپ و انتشارات، ۱۳۸۰.
چهارده، ۳۳۴ ص: مصور، جدول، نمودار. - (انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۴۳۴).

ISBN : ۹۶۴۴۵۷۱۸۱۹

کتابنامه: ص. ۲۹۳-۳۰۳.

۱. عمران روستایی - طرحها - مشارکت شهروندان. ۲. عمران روستایی - طرحها - ارزشیابی. ۳. طرحهای عمرانی - مشارکت شهروندان. الف. رضوانفر، احمد، ۱۳۴۳. ب. دانشگاه شهید بهشتی. مرکز چاپ و انتشارات. ج. عنوان.

۳۰۷

HN ۴۹ و ۹ الف ۱۳۸۹

/۷۲

الف ۸۹۸ و

۱۳۸۹

کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه شهید بهشتی

فهرست

پیشگفتار.....	یازده
فصل اول: پیدایش و ظهور ارزیابی مشارکتی روستایی.....	۱
مشارکت در فرایند توسعه.....	۱
روش‌شناسی‌های توسعه.....	۱۱
فصل دوم: مبانی، ابعاد، اصول و فرایند ارزیابی مشارکتی روستایی.....	۲۱
تعریف ارزیابی مشارکتی روستایی.....	۲۱
جایگاه ارزیابی مشارکتی روستایی در پیوستار مشارکت.....	۲۵
ارزیابی مشارکتی روستایی از دیدگاه علمی.....	۲۸
ابعاد ارزیابی مشارکتی روستایی.....	۲۹
منشأهای فکری ارزیابی سریع روستایی.....	۳۱
از ارزیابی سریع روستایی به ارزیابی مشارکتی روستایی.....	۳۹
ارزیابی مشارکتی روستایی و ارزیابی سریع روستایی: علائم و مفاهیم.....	۴۲
اصول ارزیابی مشارکتی روستایی.....	۴۵
ارزیابی مشارکتی روستایی به عنوان روش تحقیق.....	۵۱

فرایند ارزیابی مشارکتی روستایی	۵۵
الف) مرحله آمادہ سازی و برنامه ریزی	۵۸
ب) مرحله کار میدانی	۶۵
ج) مرحله بعد از کار میدانی	۶۵
مزایا و معایب PRA	۶۸
برخی چالش های پیش روی PRA	۶۹
فراسوی PRA، برجسب ها و حد و مرزها	۷۰
فصل ۴: تسهیلگری در ارزیابی مشارکتی روستایی	۷۵
مقدمه	۷۵
تکامل مفهوم تسهیلگری	۷۵
مهارت های نسبی تسهیلگری	۷۸
۱. توسعه همدلی	۷۸
۲. گوش کردن	۸۱
۳. کسب اطلاعات و درک واقعیات	۸۷
۴. مواجهه مثبت	۹۲
۵. لباس جدید امپراتور: مقابله با خودفریبی	۹۴
۶. دخالت آگاهانه (تسهیلگری مداخله جویانه)	۹۵
تکنیک های تسهیلگری مشارکتی	۹۶
نقش های تسهیلگری	۹۹
آنچه تسهیلگر باید بداند	۱۰۰
تسهیلگری در PRA	۱۰۲
رفتار تسهیلگری در کارهای میدانی	۱۰۲
اصول رفتاری تسهیلگر در PRA	۱۰۳
نقش تسهیلگر در فرایند PRA	۱۰۷
بایدها و نبایدهای نقش تسهیلگری	۱۱۰
واقعیت چه کسانی به حساب می آید؟	۱۱۱

فصل چهارم: تکنیک‌های جمع‌آوری اطلاعات.....	۱۱۵
تکنیک‌های مشارکتی.....	۱۱۵
۱. تکنیک‌هایی برای استفاده از نقاط قوت یا پویایی‌های گروهی و تیمی.....	۱۳۲
۲. روش‌های نمونه‌گیری.....	۱۳۲
۳. تکنیک‌های گفتگو و مصاحبه.....	۱۳۷
۴. تکنیک‌های بصری و ترسیمی.....	۱۴۷
۱.۴. نقشه‌کشی و مدل‌سازی.....	۱۴۸
۲.۴. تکنیک‌های مبتنی بر الگوهای زمانی تغییرات.....	۱۷۲
۳.۴. تکنیک‌های تحلیل روابط و پیوندها.....	۱۸۳
۴.۴. تکنیک‌های ارزیابی و مقایسه.....	۱۹۶
فصل پنجم: کاربردهای ارزیابی مشارکتی روستایی.....	۲۲۳
مقدمه.....	۲۲۳
اطلاعاتی که PRA به دنبال دستیابی به آنهاست.....	۲۲۳
زمینه‌های کاربرد PRA.....	۲۳۵
مدیریت منابع طبیعی و کشاورزی: نیازهای اطلاعاتی و کاربرد ارزیابی مشارکتی.....	۲۳۷
نمونه‌هایی از کاربرد PRA در زمینه‌های گوناگون مدیریت منابع طبیعی و کشاورزی.....	۲۴۳
اعتبارات خرد: نیازهای اطلاعاتی و کاربرد PRA برای کسب آنها.....	۲۵۴
امنیت غذایی: نیازهای اطلاعاتی و استفاده از ارزیابی مشارکتی برای دستیابی به آنها.....	۲۵۹
ارزیابی مشارکتی مدیریت فاجعه و بحران.....	۲۶۳
ارزیابی مشارکتی شهری.....	۲۶۴
مسئله‌یابی مشارکتی شهری.....	۲۶۷
ارزیابی مشارکتی جنایت شهری.....	۲۶۸
ارزیابی مشارکتی فقر.....	۲۶۹
ارزیابی مشارکتی فقر در تانزانیا.....	۲۷۲
تغییر و توسعه فردی و نهادی.....	۲۷۵
رهیافت‌های مورد استفاده در تسهیلگری فرایندهای تغییر نهادی.....	۲۷۶

۲۷۷		تکنیک‌ها و روش‌های توسعه نهادی
۲۷۹		ارزیابی مشارکتی نظام دانش و اطلاعات کشاورزی
۲۷۹		نظام دانش و اطلاعات کشاورزی در کنیا: الزاماتی برای توسعه و اشاعه فناوری‌ها
۲۸۳		ارزیابی مشارکتی فعالیت‌های آموزشی
۲۹۱		پیوست‌ها
۲۹۳		پیوست ۱: فعالیت‌های یادگیری مشارکتی (بازی‌های مشارکتی)
۳۱۱		پیوست ۲: وب‌سایت‌ها، مؤسسه‌ها و کتاب‌های مرتبط با مشارکت و PRA
۳۱۷		کتابنامه
۳۲۹		نمایه

پیشگفتار

ارزیابی مشارکتی روستا (PRA) از اواخر دهه ۱۹۸۰ در ادبیات توسعه، به ویژه توسعه روستایی، در پاسخ به نارسایی‌های نشر از روش‌شناسی‌های پیمایش و رایج‌پا به عرصه وجود گذاشت و از آن زمان تا به حال، تکاملی و توسعه‌ای را طی کرده است؛ به‌طوری که امروزه، در اغلب برنامه‌های توسعه، به عنوان یک روش‌شناسی کاری و اصلی مطرح است و بسیاری از نهادهای ملی و بین‌المللی اعطای کمک‌های خود را منوط به استفاده از آن می‌کنند. نتیجه چنین رویکردی، انتشار و غالب بسیاری در این زمینه در عرصه جهانی است؛ به طوری که امروزه، در سطح جهانی، کتاب‌های راهنما و مقالات متعددی از تجارب استفاده از این روش‌شناسی‌ها وجود دارد یا در حال انتشار است. در ایران نیز PRA از اوایل دهه ۱۹۹۰ معرفی شد و با تلاش‌ها و ابتکارات سازمان‌های غیردولتی در برخی از پروژه‌های توسعه روستایی، نظیر پروژه حبله‌رو، به کار گرفته شد. تفاوت معنی‌دار نتایج آن با سایر پروژه‌هایی که از روش‌های رایج استفاده می‌کردند سبب شد که ترویج و به‌کارگیری PRA در ایران نیز بیش از پیش شود. امروزه از آن نه تنها در زمینه توسعه روستایی، بلکه در زمینه‌های حفاظت از محیط زیست، مدیریت شهری، بهداشت و درمان، آموزش و مددکاری نیز استفاده می‌شود و در بیشتر دانشگاه‌ها، به عنوان بخشی از روش‌شناسی تحقیق، آموزش داده می‌شود و در بسیاری از رساله‌های کارشناسی ارشد و دکتری استفاده می‌شود. به‌رغم وجود این رویکرد مثبت به PRA، به عنوان یک روش‌شناسی تحقیق و توسعه، مطالب مکتوب چندانی در این زمینه

در داخل کشور وجود ندارد و بیشتر مطالب موجود دارای دو ویژگی زیرند: نخست اینکه، به صورت حاشیه‌ای و در کنار سایر مطالب، به عنوان بخشی از یک کتاب یا یک مقاله، به آن پرداخته‌اند و دوم اینکه، بیشتر مطالب منتشر شده نتوانسته‌اند مبانی مفهومی، بینشی و رفتاری و حتی کاربردی PRA را به طور کامل بررسی کنند. به نظر می‌رسد که وجود این نارسایی‌ها در مطالب موجود، بیشتر ناشی از دید ابزاری به آن و نداشتن شناخت از چارچوب کلی این روش‌شناسی باشد. در پاسخ به چنین خلأئی، مؤلفان کتاب حاضر را در پنج فصل تدوین کردند. در فصل اول روند پیدایش و تکامل PRA در چارچوب روش‌شناسی تحقیق و نظریات توسعه توصیف شده است. در این زمینه، بحث اصلی ظهور PRA تغییر در افکار توسعه ذکر شده است؛ به طوری که در PRA مردم به سه دسته از کارکنان محلی توسعه صاحب فکر و نظرند و کسانی‌اند که می‌توانند، با تحلیل و سنتز محلی، به برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های توسعه برای بهبود وضعیت خود اقدام کنند.

در فصل دوم کتاب مبانی، ابعاد و روش اجرای PRA توصیف شده است. در این فصل روند تکامل PRA در زمینه توسعه روستایی بررسی شده و شیوه ظهور ارزیابی سریع روستایی از روش‌شناسی‌های محلی، تحلیل اگر واکوسیستم، ... و تکامل آن‌ها به PRA تبیین شده است. سپس ابعاد سه‌گانه PRA شامل مشارکت، رفتار تسهیلگری و تکنیک‌های مشارکتی، معرفی شده‌اند. ادامه، ضمن بیان اصول PRA، فرایند اجرایی آن در هفت مرحله ترسیم و توصیف شده است. در پایان این فصل چالش‌ها و چشم‌اندازهای PRA تشریح شده‌اند.

فصل سوم کتاب به تبیین و توصیف رفتار تسهیلگری، به عنوان یکی از ابعاد PRA، پرداخته و پیش از آن، ابتدا تسهیلگری و روند تکامل مفهومی آن را شرح داده است. سپس رفتارهای تسهیلگر به همراه تکنیک‌ها و روش‌های تسهیلگری معرفی شده‌اند. در بخش پایانی آن نیز به استفاده از روش‌ها، تکنیک‌ها و مهارت‌های مزبور در زمینه اجرایی توسعه پرداخته و آنچه را که یک تسهیلگر باید یا نباید انجام دهد، به تفصیل شرح داده است.

در فصل چهارم روش‌ها و تکنیک‌های PRA، به عنوان یکی از ابعاد کلیدی، در پنج دسته طبقه‌بندی شده‌اند. ابتدا برخی ملاحظات در اجرای تکنیک‌های مشارکتی، نظیر

محل اجرا، روش اجرا و استفاده از امکانات محلی، یادآوری شده‌اند، سپس هر یک از تکنیک‌ها و فنون توصیف شده‌اند. ابتدا هدف از تکنیک و فرایند اجرا و وسایل مورد نیاز بیان شده و، در ادامه، برای تفهیم بیشتر هر تکنیک و ارائه نمونه‌ای عملی، مثالی ارائه شده که، تا حد ممکن، سعی شده از میان مطالعات صورت گرفته در داخل کشور باشد. در فصل پنجم، به عنوان فصل پایانی و تحت عنوان کاربردهای PRA، با ذکر مثال‌ها و مطالعات موردی، سعی شده فضایی ایجاد شود که محققان بتوانند با زمینه‌های کاربرد PRA آشنا شوند و در آینده به توسعه آن بپردازند. در این زمینه کاربردهای PRA در ارتباط با فعالیت های توسعه روستایی و کشاورزی، بهداشت و درمان، آموزش، ... و برنامه‌ریزی شهری، مثال‌هایی از داخل و خارج کشور، بسط داده شده است. در مورد هر یک از مثال‌ها، ضمن بیان هدف از مطالعه، تکنیک‌های مورد استفاده و فرایند اجرایی تا حد امکان به زبان ساده بیان شده است.

برای این کتاب همچنین و پیوست در نظر گرفته شده است. در پیوست اول برخی بازی‌های مشارکتی معرفی شده‌اند که در اجرای کارگاه‌های آموزشی PRA کاربرد دارند و به اثربخشی آن‌ها کمک می‌کنند. هر یک از این بازی‌ها بیانگر اصولی از PRA یا مهارتی از مهارت‌های تسهیلگری است و دربارهٔ باور، فلسفه آن‌ها را، بیش از پیش، در هنگام اجرا در نظر بگیرند. پیوست دوم به برخی نهادها، منابع در سطح جهانی اشاره دارد که، به طور پیوسته، به اشاعه و گسترش روش‌های مشارکتی، به ویژه PRA، اشتغال دارند و خوانندگان با رجوع به آن‌ها می‌توانند آخرین اطلاعات موجود و در حال انتشار را در سطح جهان مطالعه کنند.

در پایان، بر خود فرض می‌دانیم از همهٔ عزیزانی که در مراحل گوناگون آماده‌سازی این کتاب در مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه با ما همکاری داشته‌اند، تشکر و قدردانی نماییم. لازم به ذکر است که کتاب حاضر تلاش مؤلفان برای ارائهٔ سیمایی از PRA است؛ از این‌رو از نظرات اصلاحی همهٔ خوانندگان و محققان عزیز استقبال می‌شود. امید است انتشار این کتاب فتح بابی برای انتشار تجارب و کتاب‌های بیشتری در این زمینه باشد.

هادی ویسی و احمد رضوانفر

بهار ۱۳۸۹